

padnoj Europi kojima je pripadao još od školovanja u Dubrovniku. Bošković je dugo vremena boravio u Francuskoj gdje se upoznao s pariškim fiziokratskim krugom. Naime, gospodarska je teorija u XVIII. st. bila obilježena fiziokratskom doktrinom prema kojoj je za gospodarski napredak bilo neophodno razvijati proizvodne djelatnosti. Dotadašnja je merkantilistička teorija zastupala mišljenje da je za razvoj ekonomije jedne zemlje bitna trgovina. Pogledi fiziokrata na poljoprivredu kao djelatnost iz koje proistječe bogatstvo nacija sukobljavali su se u Boškoviću s njegovim uvjerenjem, i to na temelju razvoja Dubrovnika čijem su ekonomskom napretku pridonijeli trgovina i pomorstvo. To, međutim, nije značilo da je Bošković bio protiv razvoja poljoprivrede kao razvojne grane, već je za fiziokratsku doktrinu smatrao da se treba razvijati postupno i nenametljivo. Boškovićeva je gospodarska vizija uočljiva upravo u navedenu putopisu u kojemu iznosi svoja viđenja o gospodarskom razvoju mjesta kroz koja putuje.

Putujući kroz Tursku Bošković je u *Dnevniku* dao vlastito cjelovito viđenje fiziokratizma kao društvene doktrine te je naglasio kako ne vrijedi uzrečica fiziokrata da je seljak siromašan ako je i kralj siromašan, već je samo bitno stvarati boljitak privrednih prilika na selu.

U predgovoru knjige, koji je Bošković napisao dvadeset i dvije godine nakon *Dnevnika* i u kojemu je zahvalio engleskom poslaniku i njegovoj pratnji u čijoj je službi putovao, naveo je nazive sela kroz koja je putovao, njihov izgled, geografsku i gospodarsku sliku razvoja tih mjesta, ekonomsku i društvenu razvijenost Grčke i Turske u to doba te podatke o vremenskoj razlici u pogledu geografske udaljenosti mjesta unutar Osmanlijskog Carstva. Bošković je također u *Dnevniku* opisao diplomatske razgovore s predstavnicima Porte, ponajviše zbog plana tijeke putovanja i tehničke opremljenosti putnih kola, zatim dnevna događanja s putovanja u obliku izvještaja te podatke o prometnoj povezanosti i izgledu onodobnih cesta.

Kao izdvojeni dio na kraju knjige objavljen je Boškovićev tekst o Troji. Naime, na putu od Turske prema Poljskoj Bošković se s ostatkom putnika zaustavio na mjestu za koje se u to vrijeme još uvijek pretpostavljalo da su ruševine nekadašnjega starovjekovnoga grada. Riječ je o tekstu u kojem je Bošković opisao lokalitet i građevinske ostatke koji imaju oblik arhitektonskog zdanja te je ustvrdio da je Troja bila na brdu Hissarlik što su potvrdila i kasnija istraživanja u XIX. st. Navedeni tekst o Troji tiskan je nedugo nakon završetka putovanja iz Carigrada u Poljsku 1779. godine u Bassanu u Italiji, uz redakciju i autorizaciju samog Boškovića. Značenje je tog teksta također u Boškovićevu vrsnom poznavanju arheoloških i povijesnih izvora o Grčkoj.

Objavljivanje *Dnevnika putovanja iz Carigrada u Poljsku* Ruđera Josipa Boškovića otkriva tog astronoma, matematičara i fizičara i kao vrsnog poznavatelja društveno-gospodarskog segmenta života.

Božena Glavan

Erazmo von Handel: *Sjećanja*, Dom i svijet, Zagreb 2007., 163 str.

U izdanju nakladničke kuće Dom i svijet objavljena je pod nazivom *Sjećanja* autobiografija Erazma Handela (1860.–1928.), austrijskog namjesnika u Dalmaciji od 1902. do 1905. godine. Riječ je o njezinu prvom objavljivanju uopće i prijevodu čiji se izvornik na

njemačkom jeziku nalazi u Handelovoj ostavštini u bečkom Haus-Hof-und Staatsarchivu. Prijevod na hrvatski jezik potpisuje Vlasta Švoger, a uvod, koji čini prvi dio knjige, priredio je Marko Trogrlić, koji je u njemu iznio temeljne činjenice o Erazmu Handelu i njegovoj ulozi namjesnika u povijesti Dalmacije početkom XX. st. Vrijeme je to vladavine bana Khuena Hedervaryja u kontinentalnom dijelu Hrvatske i zasjedanja trideset i osmog po redu Dalmatinskog sabora u Zadru. Zbog Handelova govora na tom saboru, a u kojemu se zalagao za uvođenje njemačkog jezika kao službenog i kritike na gospodarsku zaostalost i tradicionalne vrijednosti u dalmatinskom društvu, uslijedile su demonstracije i osude tadašnjih novina (*Narodni list*) te u konačnici dovele i do Handelove ostavke na tu dužnost. Trogrlić također analizira politički svjetonazor koji je njime upravljao i prema kojemu se ponašao. Erazmo Handel bio je sin namjesnika u Carevinskom vijeću, Sigmunda baruna von Handela i majke Amelije, rođene grofice Deroy. U takvu obiteljskom ozračju vrlo je rano stekao mišljenje da su liberalizam, konzervativizam, apsolutizam, konstitucionalizam i demokracija pojave čiji se sadržaj i granice višestruko mijenjaju i zadiru jedni u druge, a njihove su vrijednosti i smisao ograničeni vremenski i prostorno te da zbog toga narodi Monarhije potiskuju državnu misao pred nacionalnom. Iz toga je, ističe Trogrlić, proizašlo temeljno stajalište Handelova političkog razmišljanja o tome kako održati Monarhiju pred učestalim nacionalnim težnjama, a to je da je nacionalni razvoj nezaustavljiv proces u zajedničkom ustavnom uređenju.

Drugi dio knjige je sam prijevod autobiografije. Tekst je podijeljen na osam poglavlja. U prvom poglavlju *Obiteljski korijeni i školovanje* (83–44) Handel govori o obiteljskim korijenima i studiranju pravnih nauka na Terezijanskoj akademiji u Beču sedamdesetih godina XIX. st. kad se prvi put susreo s osjećajem nacionalne indiferentnosti. U poglavlju *Prve državne službe: od Trsta do Pazina* (45–52) iznosi razmišljanja o prvoj državnoj službi u Istri te utjecaju iredentizma i talijanskog jezika na tom području. U poglavlju *Ponovno Beč: u ministarstvu unutarnjih poslova* (53–73) Handel opisuje novu službu koja mu je dodijeljena nakon povratka u Beč 1902. god. Kao kotarskom namjesniku u Ministarstvu unutarnjih poslova glavna mu je zadaća bila organizirati opće izbore za Carevinsko vijeće, riješiti pitanje romansko-tirolske autonomije i pokušati uvesti njemački jezik kao jedini službeni jezik u Monarhiji. Za nas zasigurno najzanimljiviji dio Handelove autobiografije jest poglavlje *Namjesnik u Dalmaciji* (74–103) u kojemu opisuje borbu s tradicionalnim načinom razmišljanja dalmatinskog društva, iznosi uzroke gospodarske i društvene zaostalosti (kao posljedice pogrešnog načina upravljanja mletačke vlasti) te osuđuje korumpiranost pravosuđa i administracije u dalmatinskim gradovima. Iako zaključuje da je Dalmacija od velike važnosti za interese cjelokupne Monarhije, ne navodi o kojim je interesima riječ. Handelov naglasak na razvoj državnih službi u svrhu funkcioniranja vlasti u cijeloj Monarhiji prikazan je u poglavlju *Namjesnik u Gornjoj Austriji* (104–110) u kojemu iznosi podatak o obrazovanom činovništvu i sređenim gospodarskim i društvenim prilikama, zbog čega je svoju ulogu namjesnika za Gornju Austriju nazvao „čisto tehničkom administracijom“. Handel se ozbiljnim pitanjima za opstanak Monarhije počeo baviti u doba Prvoga svjetskog rata, 1916. god., isprva kao savjetnik i privremeni voditelj u službi ministarstva unutarnjih poslova, a zatim i kao ministar unutarnjih poslova. U dva zadnja poglavlja, *Ponovno u ministarstvu unutarnjih poslova*:

savjetnik i privremeni voditelj (111–140) i *Ministar unutarnjih poslova* (141–151), opisana su njegova nastojanja da obnovi ustav i narodno predstavničko tijelo po uzoru na temelje Listopadske diplome iz 1860. god. i Veljački patent iz 1861., zatim da riješi pitanje službenog jezika i očuvanja njemačke manjine te osmisli rješenje za opstanak Češke i Galicije u sastavu Monarhije.

Na kraju je važno naglasiti da je vrijednost tog izdanja i u činjenici da je riječ o prvom primjeru objavljivanja autobiografskog teksta nekog dalmatinskoga namjesnika u području hrvatske historiografije. Knjiga je interesantna i zbog toga što služba Erazma Handela kao dalmatinskog namjesnika i prve civilne osobe na toj dužnosti pokazuje koji su bili interesi tzv. druge austrijske uprave u Dalmaciji od 1814. do 1918. godine.

Božena Glavan

Guy Bedouelle, *Povijest Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2004., 291 str.

Već na samom početku knjige koju ovdje predstavljamo autor Guy Bedouelle naglašava da je njezin cilj odgovoriti na pitanje “što je zapravo povijest Crkve”. U tom smislu Bedouelle ističe da u djelu nastoji pokazati raznolikost historiografskih pristupa toj temi, pa u tu svrhu razmatra različita metodološka načela koja se primjenjuju u istraživanju crkvene povijesti i iznosi povijesni pregled razvoja te znanstvene discipline. Već u uvodu autor ističe da je *povijest Crkve*, iako po mnogočemu bliska, u osnovi drukčija od *svjetovne povijesti*. Nadalje, kao što je *svjetovna povijest* imala svoj dugotrajan povijesni razvoj i postupno usavršavala svoju metodologiju, svoj je dugotrajan povijesni razvoj prošla i *povijest Crkve*.

S obzirom na metodološki pristup, jedno od ključnih pitanja koje autor postavlja jest ono o prvenstvu teološkog ili historijskog pristupa u proučavanju povijesti Crkve, a odgovor nalazi u dopunjavanju tih dvaju pristupa, koje smatra komplementarnima. Prema njegovu mišljenju, potrebno je imati na umu povijesni realitet na kojemu izrasta kršćanstvo, ali istodobno promatrati prošlost kao dio Božjeg plana Otkupljenja.

Knjiga je podijeljena u tri velike cjeline i sadržava ukupno šesnaest poglavlja. Prva cjelina posvećena je promatranju povijesti Crkve s teoloških pozicija. Druga cjelina, kako ističe autor, “ima više metodološki ili epistemološki karakter”, razmatra Crkvu u njezinu povijesnom kontekstu, promatrajući ju kroz dinamičan odnos s civilizacijama s kojima nastoji pronaći suživot tijekom dva tisućljeća postojanja. Treća cjelina, koja je više informativna nego interpretacijska, posvećena je istočnim i protestantskim crkvama jer, kako naglašava autor, “danas je na poseban način potrebno barem minimalno povijesno poznavanje drugih kršćanskih konfesija.”

Prva cjelina podijeljena je na dva poglavlja. U prvom poglavlju (str. 7-15), naslovljenom *Kršćansko vrijeme*, Bedouelle razmatra polazišta teološkog pristupa u proučavanju povijesti Crkve. Pri tome polazi od temeljne pretpostavke da vrijeme ljudske povijesti odgovara biblijskoj povijesti spasenja, povijest čovječanstva je vremenski i prostorni okvir unutar kojega se zbiva Božji plan. Riječ je, dakle, o tome da povjesničar Crkve u povijesni tijek civilizacija uključuje teološki pristup kao način gledanja na taj tijek. Na koncu toga poglavlja razmatra problematičnost sintagme o “napretku povijesti”, koju je uvelo prosvjetiteljstvo,